

Lluís Maria de Puig

REVOLUCIÓ, RESTAURACIÓ I DICTADURA (1868-1931)

Tractar en una conferència de tres quarts d'hora el que va ser el govern de la ciutat de Girona en un espai de temps tan dilatat, més de seixanta anys, impedeix d'entrada el més mínim aprofundiment i obliga a una espessa síntesi o resum a manera de promptuari, pràcticament amb poc més que l'enunciat de cada esdeveniment. I més quan es tracta d'un període políticament i institucional divers i alterat, i d'un aspecte concret complex i prou canviant a cada moment com és ara la vida municipal. Dit això i conscients dels condicionaments de l'exercici, procurarem condensar la història del govern de la ciutat des de la Revolució de Setembre fins a la II República intentant que, malgrat el reduccionisme, sigui intel·ligible una idea general.

El sexenni progressista

El 1868 Girona és la ciutat central de la província. N'és la capital administrativa, política, comercial, religiosa i militar, aspectes aquests que la marcaran políticament: hi ha més de 1.600 militars, un contingent molt important de funcionaris i un clergat nombrós (el Bisbat, 128 capellans, convents de frares, i monges, llecs i serveis) que feia parlar d'una ciutat levítica. Econòmicament sota un predomini agrícola serà una ciutat amb quatre fàbriques (paper, tèxtil, foneria), això és, poc desenvolupada industrialment però havent iniciat el procés, amb un grup important de treballadors assalariats. Una ciutat que vivia dins de les seves dobles muralles: les que arribaven al riu i les que guardaven la ciutat construïda més enllà de l'Onyar com ara el barri del Mercadal.

Girona era dominada pels sectors de la noblesa o de la

burguesia terratinent; propietaris rurals que vivien a la ciutat, i ocupaven normalment les institucions, acomboiats per intel·lectuals, professionals i funcionaris que mantenien un predomini de classe evident. La resta ho feia l'Església, monàrquica i sovint integrista, que s'enfrontà sempre a les posicions veritablement liberals i ja no diguem als republicans federals, considerats descreguts i ateus. La divisió de la societat gironina entorn la religió va ser fortíssima i ajudava a conformar un bloc catòlic que a voltes ajuntava el liberalisme moderat amb els carlins. A l'altre costat hi havia els demòcrates i republicans, els uns moderats, altres intransigents que maldaven contra la monarquia i per totes les llibertats, per les reformes més simples fins a l'alçament armat i la proclamació de la República. En aquests sectors hi havia certament un clima revolucionari.

El període 1868-1874 va ser convuls i d'una forta intensitat de les lluites polítiques, en general, i com veurem molt marcades per la ideologia. Els fracassos del liberalisme monàrquic, les crisis econòmiques i la demanda de drets i llibertats creen un malestar que es concretà en la recerca d'un nou sistema de govern que no solament canviés la política, sinó també l'ordre social. La vida política va ser agitadíssima: la Revolució de Setembre de 1868. La nova constitució de 1869, l'aixecament federal, la monarquia d'Amadeu I, la proclamació de la I República, amb els canvis a què va donar lloc cada nova situació. Tot això en encara no sis anys. Per fer-nos càrrec de l'ebullició política del moment recordarem que de 1869 a 1873 hi hagué sis campanyes electorals a diputats a Corts, a més de tres comicis municipals, els de les diputacions i, fins i tot, de la Junta Revolucionaria Provisional en el primer temps. I per si fos poc, algunes d'aquestes elec-

cions foren escandalosament fraudulentess i van crear la consegüent indignació. Era un no parar, que enfrontava partits i moviments molt oposats, els quals radicalitzaven les seves posicions.

De fet, ja el 1868 hi hagué a Girona dos assaigs d'aixecament, si bé no passaren d'aldarulls premonitoris de la Revolució de Setembre. Les classes populars es movien i la pressió per un canvi profund es feia sentir. La Revolució de Setembre a Girona, com va explicar Joaquim Nadal, recollia aquest sentiment generalitzat, si bé dins un moderantisme evident. S'implantaren les llibertats, es canvià la Constitució (però era encara monàrquica), es canvià la llei electoral amb el sufragi universal, etc. Amb tot, no era una república, no hi havia una descentralització federal, no hi havia llibertat de culte, no se suprimia el reclutament... El republicanisme estava decebut i per això els més agosarats intentaren l'alçament armat de 1869. I malgrat la vinguda del rei Amadeu a Girona, l'any 1871 recolzaren plenament la proclamació de la I República.

A la ciutat de Girona tots aquests moviments i lluites es visqueren intensament i els republicans i un incipient moviment obrer actuaren en conseqüència a cada moment, com ha estudiat amb detall Josep Clara. Ara, més o menys legalment dominà el moderantisme conservador de l'anomenat Partit *Progressista* però que, a despit del nom, era la dreta pura i simple, els catòlics monàrquics sovint aliats amb els carlins. Així, a l'Ajuntament de Girona els alcaldes foren conservadors i els republicans la minoria. Fins i tot quan els republicans guanyaven al conjunt de la demarcació de Girona, a la ciutat ho feien els elements del Partit *Progressista* i les seves coalicions.

El govern de la ciutat era cosa de la corporació municipal,

certament, però cal tenir present al menys dos altres poders que incidiren decisivament en l'acció de l'Ajuntament. El primers eren els governadors civils i militars que intervenien sovint en les decisions municipals per manifestar-se d'acord o en contra i que en absència d'eleccions nomenaven els membres que havien de constituir-lo i els alcaldes. Aquests governadors foren Pedro Cavanna, Pedro Antonio Torres, Sánchez Vera, Enric Climent, Vicente Cánovas i Joan Matas. També encobrien el municipi, la Diputació a vegades, la Junta Revolucionaria Provisional i l'Estat i les seves representacions, per exemple, el Comitè Republicà Democràtic Federal, que abans de la proclamació de la I República instà la dissolució de l'Ajuntament republicà.

Hi hagueren períodes provisionals, fins a la realització de les eleccions, el 1868 i el 1874 però la municipalitat s'organitzà bàsicament en tres processos electorals, 1869, 1871 i 1874. En els dos primers, com hem dit, l'Alcaldia i la majoria correspongué al corrent que governava Espanya, el Partit Progressista. Amb un personal més aviat moderat i no pas afecte a la reacció o al catolicisme integrista. Després de la Gloriosa, fou nomenat per la Junta Revolucionària, alcalde per un Ajuntament interí, el fiscal militar Antonio Santamaría, que no va prendre possessió i fou substituït per Pere Barragan, comerciant, membre del partit governamental. Amb les eleccions locals de desembre de 1868, guanya la dreta de divuit regidors; només n'hi ha tres de republicans. I el candidat més votat, Pere Barragan, fou ratificat alcalde, però fins al febrer, mes en què dimití i va ser substituït per Joaquim Massaguer, que va restar a l'Alcaldia més de tres anys. El desembre de 1871 tornen a guanyar els de sempre i Pere Barragan de nou, és l'alcalde des de febrer de 1872. Amb l'ab-

dicació d'Amadeu s'obre un període provisional que tindrà una variant el febrer de 1874. És nomenat un nou Ajuntament, amb Joaquim Riera Bertran, un republicà intransigent que dimiteix l'abril i és substituït per Narcís Farró, qui plegà el mes de maig i va ser substituït per un altre republicà gironí, Josep Prats. La qüestió és que el govern de la ciutat anà molt a remolc dels esdeveniments més generals que canviaven el marc i les tendències polítiques majoritàries.

Amb aquests condicionants i tenint sempre present el trasbalsament constant de la vida política que hem descrit, l'Ajuntament acomplí la tasca que li tocava amb una determinació notable, i això que en segons quines qüestions es necessitava coratge. Un llistat de les accions més importants podria començar amb les decisions preses entorn de l'enderrocament de les muralles. Era una qüestió vital per a Girona, que no podia créixer sense alliberar-se d'aquelles barreres i que, com a Barcelona, els ciutadans ho veien una necessitat prioritària. L'Ajuntament jugà fort. En diverses sessions va dictar mesures per a l'enderrocament de la muralla, acords urbanístics i planificació de la futura ciutat sense les muralles que donaven al pla. Tot el consistori recolzà aquestes propostes, fins i tot els regidors del partit del govern central. Però aquest aturà els projectes. Només amb una lluita tossuda i persistent aconseguiren de Joan Prim, ministre de la Guerra, el permís per enderrocar les casernes de Sant Agustí i de Figuerola així com la muralla interior, de la porta del Carme a la de l'Areny.

Una altra medalla que podem posar a aquell Ajuntament fou la restauració de la Universitat de Girona. Gràcies a la implantació de la llibertat d'ensenyament, es creà de nou l'Estudi Universitari que ja havia existit en temps més enda-

rrerits. La Universitat Lliure va ocupar l'edifici de les Àli-gues i establí només les facultats de Dret i Farmàcia de la qual es realitzaren sis cursos. La Universitat de Barcelona mai veié amb bons ulls aquest establiment de Girona i el rectorat de la UB, el juny de 1874 va suspendre les seves activitats.

Foren temps de conflictivitat social i l'Ajuntament es trobà sovint entre la espasa i la paret. Un dels problemes més greus era el del reclutament de lleves. Tothom hi estava en contra, era general el pensament que aquell sistema havia de canviar. Però el general Prim, que havia promès anular el reclutament, cridà 25.000 homes. Els encarregats d'allistar als cridats eren els ajuntaments i tenien l'obligació de fer-ho. A Girona hi hagué un avalot el 1870 i el consistori hagué d'a-guantar-lo enfrontant-se a la gent, malgrat que havien també promès l'eliminació de les lleves. Amb la I República es decretà la dissolució de l'exèrcit i la creació d'un cos de voluntaris. Però la Guerra Carlina, que no parava, feia més difícil que mai dissoldre la tropa. Més quan el mateix Ajuntament gironí havia demanat el juny de 1873 la suspensió de les garanties constitucionals per tal de poder dur a terme *l'extermini de les hostes carlistes*.

Una altra dificultat recurrent la constituïa la qüestió religiosa en un temps d'un integrisme considerable lligat políticament amb el camp monàrquic i no diguem ja amb el camp carlí, cada vegada més llançat a la lluita armada, cosa que provocà que Girona fos atacada en diverses ocasions. I aquesta religiositat primària contrastava amb un laïcisme radical i un ateisme (minoritari però agressiu) que arribava en alguns sectors a l'anticlericalisme declarat, encara que els republicans majoritàriament eren creients. L'Ajuntament s'hagué de moure entre els dos moviments i no ho tingué fàcil.

Pensem en el que significà en aquell temps instaurar el matrimoni civil o voler treballar els diumenges. Se'n sortí com va poder.

L'Ajuntament es mostrà repressor davant el moviment popular que no volia pagar els consums ni tampoc els arbitris. Per exemple, el dia 30 de maig de 1873, dia del Corpus, actes violents de la plebs obligaren a suspendre la processó. També va ser conflictiva la qüestió de l'armament amb la pressió dels carlins que ocuparen Sarrià, els republicans que demanaven armes i l'Ajuntament *progressista* que era reticent, per raons òbvies, a armar els gironins.

Durant el sexenni hi hagué una gran mobilització dels sectors d'esquerra, progressistes de veritat, que intentaren canviar la política i la societat gironina. Va ser un intent perllongat i tossut que demostrà la força real del republicanisme, més a les comarques que a la ciutat, i l'aspiració de molta gent per transformar socialment aquell món, amb una actitud –en general– prou moderada. Però al final aquest intent va fracassar, el conservadorisme dominà gairebé sempre i la Girona eterna reaccionària i levítica triomfà per molts anys, sobretot perquè els canvis a l'Estat eren també de signe conservador.

El règim dit de la Restauració

A partir de 1874 coincideixen una sèrie de realitats (bandejament del republicanisme, fi de la Guerra Carlina, fi de la I República, crisis municipals successives, restauració de la monarquia, establiment del sistema canovista...) que permeten establir de manera convencional que ens trobem davant

d'una etapa històrica nova i diferent de l'anterior. És una etapa llarga, de quasi cinquanta anys, amb una estabilitat més aparent que real, puix que si bé el règim canvia poc (un sistema conservador, de democràcia teòricament formal però de veritable control per part del poder i de caciquisme experimentat i eficaç) es donen al llarg del temps alguns esdeveniments importants, com la industrialització, el moviment obrer, l'aparició potent del catalanisme, la pèrdua de colònies, la Setmana Tràgica, l'anarquisme d'acció directa, el modernisme i el noucentisme... Es tracta d'un període prolongat i estàtic però sotmès a uns canvis de certa importància encara que ens semblin massa pocs per la durada i pel temps històric en què es produeix.

I és que Girona no farà cap salt endavant, més aviat entrarà en un cert retard i estancament en relació amb el creixement i l'evolució d'altres capitals i ciutats catalanes. Un exemple paradigmàtic és el moderat creixement de la població: passa de 15.015 habitants el 1877 a 17.691 el 1920 fet que ens demostra l'estancament general de la ciutat. La gent que marxa no és compensada pels que vénen i no es recupera el temps perdut, com dirà Joan Puigbert, l'historiador del període.

Hi haurà, naturalment un mínim creixement en tots els sentits però ens trobarem amb una societat més tancada que d'altres amb una casuística local molt forta, prou aferrada a unes estructures poc dinàmiques. Una causa podria ser l'encerclament dintre de les seves muralles que no s'acabarien d'enderrocar fins més enllà de 1920, cosa que condicionava l'expansió natural vers la plana que normalment s'hauria d'haver produït, manca de desbordament que va impedir iniciatives de creixement que ja no es varen donar fins més tard.

Però al costat de les limitacions físiques del perímetre urbanitzat hi hagué, sens dubte, elements de permanència del domini social poc donat als riscos capitalistes. La mateixa capitalitat de la província, amb tota la seva càrrega d'institucions, d'administracions, de funcionariat va ser un fre més que un estímul per avançar.

Ja que en aquesta conferència ens hem d'ocupar –i constrènyer– del que fou el govern de la ciutat en aquest període, volem avançar una idea que ens suggereix la visió general del comportament de les autoritats i molt particularment de l'Ajuntament de Girona. Encara que és cert que, al capdavant, el consistori era un reflex prou fidel de les forces dominants a Girona, en el seu paper, estrictament vigilat i a voltes perseguit per poders superiors, feia l'esforç d'impulsar la modernització i molt sovint trobà obstacles insalvables i no fou possible anar gaire lluny. Si pensem, per exemple, en l'eterització de l'enderrocament de les muralles tindrem la pedra de toc per a mesurar el que pogué i no pogué fer el municipi.

L'Ajuntament era burgès però no tant, responia a les classes benestants i mitjanes de la ciutat amb alguna representació popular, finalment republicana. Però els sectors benestants de la població, en general nobles i terratinents no hagueren mai de patir pels seus interessos. L'Ajuntament no va poder ser mai un poder revolucionari ni res que s'hi assemblés, atesa l'estructura social de la ciutat la qual, amb obrers de fàbrica i menestrals no acabava de comportar-se com una societat industrial, malgrat alguns moments assenyalats en què les protestes inquietaren la gent d'ordre.

De fet, el rol del municipi era tan precari, difícil i perillós que en iniciar-se aquesta etapa ningú no vol ser membre de la corporació i ningú no vol ser alcalde. El 1874, immediata-

ment després del cop d'estat del general Pavia a Madrid, a Girona el governador militar nomena el mateix Ajuntament de 1872, el que hi havia abans de la República, amb Ignasi Bassols com a alcalde. Al llarg de l'any, nombrosos regidors van presentar la dimissió perquè –deien– eren forçats a exercir el càrrec i el mateix alcalde afirmava que l'ostentava per *obeir la autoritat superior*.

Cert que en el primer moment el més angoixant era la guerra civil; aquell any, Savalls bloquejava Girona i l'atacava esporàdicament. La gent marxava de Girona. Se li demanava protecció a l'Ajuntament i aquest no podia, els costos de la guerra eren molt alts i l'endeutament de la hisenda municipal era total. El mes de maig hi hagué una primera crisi municipal. Els militars exigien a l'Ajuntament, exhaust, un trimestre de contribució per subvenir les despeses de defensa, i amenaçaven amb l'empresonament. L'alcalde es constituí “en prisión” i, al final, els regidors van pagar de la seva butxaca les 329 pessetes reclamades per l'exèrcit. El juliol, una altra crisi. El govern havia restablert l'impost de consums i tocava al comú d'organitzar-lo. Els regidors i l'alcalde recordaven perfectament el gran avalot que va tenir lloc a Girona per aquesta causa l'any 1872, es van negar a fer-ho i van presentar la dimissió. L'Estat no els va fer cas, ni els acceptà la renúncia i els obligà a actuar amb el recordatori que el Tresor havia calculat recaptar una quantitat molt gran.

I encara el mes de setembre el governador va exigir 40.000 pessetes de l'impost extraordinari de guerra. El consistori digué que no podia, que no tenia diners ni força per demanar-los als ciutadans i que la guerra no l'havia de pagar tan sols Girona. L'alcalde va ser empresonat i quinze dies després el governador va nomenar un nou Ajuntament. Val

la pena, per adonar-nos del nivell de desastre i de misèria municipal, explicar el que va passar en aquella funció d'opereta. El nou consistori, nomenat a dit el 14 d'octubre de 1874, demostrà fins a quin punt existia una veritable resistència a prendre possessió dels càrrecs. L'alcalde en funcions Gislè Pujol es va trobar a la sessió de canvi de consistori només amb dos dels nous regidors. S'havia avisat a cadascun dels nomenats i es va fer encara una nova convocatòria però no hi acudia ningú. Llavors aparegué Josep O. Barrau, que hi anava a explicar per què no prenia possessió. Però fou el moment en què Pujol aprofità per fer-lo seure, entregar-li la vara d'autoritat i marxar corrents. Barrau va insistir que no volia el càrrec. Llavors Eusebi Mas, per sortir de l'entrebanc, va acceptar presidir interinament el comú. L'endemà, el 15 d'octubre, nova sessió convocada pel governador. La presideix Pere Grahit, nou alcalde. Però allà mateix, Barrau, Surós, Duran, Ibran i el propi Grahit protesten pel seu nomenament i insisteixen que han estat obligats. L'alcalde, a més, assenyalava per escrit que només serà alcalde *administratiu* i no pas polític.

No es d'estranyar, doncs, aquest pànic a formar part de cada Ajuntament. No tenien cap autonomia, els feien fer qualsevol cosa i a sobre podien acabar a la presó. Sobretot la situació econòmica era catastròfica. Durant quatre mesos els funcionaris municipals no cobraren, el deute a la companyia subministradora de gas era de 116.600 pessetes, l'Estat en volia 130.000 dels consums i la Diputació exigia la contribució de guerra. S'hagué d'aprovar un pressupost deficitari de 344.000 pessetes, i els ingressos pujaven només a 85.000. Era la fallida total i, per tant, la incapacitat d'emprendre cap tipus d'obra de certa importància. La feblesa del consistori

va ser permanent. Fins al 1883, en temps de l'alcalde Francesc de Paula Massa, no millorà un xic la situació encara que mancava molt per poder eixugar el deute acumulat.

L'endeutament era un problema crònic que s'inicià, sembla, en la pèssima administració del sexenni i el seu desgavell financer al qual s'havien de sumar les oneroses despeses de defensa. Els crèdits exigien la seva amortització i el deute creixia sense que la contenció obligada el reduís. Els anys en què Emili Grahit i Papell, advocat i historiador, fou alcalde (1887-1889 i 1890-1891) es contribuí decisivament a equilibrar les balances municipals.

D'entre l'obra que acomplí el precari govern de la ciutat, cal destacar la lluita per l'enderrocament de les muralles, lluita que travessà tot el període i que no es va poder fer realitat fins més enllà, en plena dictadura de Primo de Rivera. Girona havia estat declarada *plaza de guerra*, amb tot el que això representava de manteniment de la fortalesa així com de la dependència militar en tota iniciativa urbanística. I l'Eixample: l'Ajuntament lliurà la batalla que fins a la seva resolució final durà fins al temps de la II República. No hi havia manera d'eliminar la consideració militar de Girona que es demanava des de 1876. Es denegà solemnement. No hi havia res a fer i això era molt perjudicial per a la ciutat perquè una necessitat objectiva per a la seva expansió era l'enderrocament de les muralles. El Ram de Guerra fou intractable. Durant els anys vuitanta es feren totes les negociacions possibles: per trams de l'emmurallat, intercanvi d'edificis, disseny de traçats per construir casernes... però tot era inútil, malgrat que les defenses de la ciutat eren ja completament obsoletes. El 1890 s'havia aprovat un nou sistema defensiu per a Girona. Però llavors el Ram de Guerra demanava una

quantitat astronòmica per la propietat dels terrenys. La negociació va ser inacabable, però finalment el 1895 es va decretar la demolició de les muralles. Enderrocament que va durar anys i panys, amb una forta embranzida els primers deu anys del segle i una espaiada i lenta actuació que no acabava mai, fins als anys trenta.

Al costat de l'enderrocament hi hagué l'esforç municipal de planificar l'Eixample. Des de l'any 1882 es començà a pensar en com s'hauria de concebre el creixement de la ciutat els següents cent anys. Hi hagué un concurs, amb un únic concursant, Eugeni Campulloch, que presentà un projecte reduït, poc ambiciós, però que es convertí en la base del projecte que s'aprovà, amb retocs de Martí Sureda el 1909. Com tot, en aquella Girona migrada el procés va ser lent i poruc.

La ciutat patia un mal endèmic: la inestabilitat que procurava la manca o l'excés d'aigua. L'Ajuntament havia d'estar sempre a punt d'intervenir, i així ho feia quan els aiguats, a vegades terribles, castigaven els gironins, i a l'inrevés, quan les sequeres inclements frenaven tot el creixement. Girona necessitava l'aigua per moltes raons: per la neteja, per l'alimentació, per la força hidràulica que suposava la sèquia Monar, base energètica de Girona.

Les riuades, que van ser freqüents, tenien el mal costum d'emportar-se per endavant els ponts més febles i les simples passarel·les que travessaven els rius. L'acció de l'Ajuntament hagué de ser permanent i cal reconèixer que malgrat les dificultats va acomplir una tasca important. Durant aquest període es van construir el pont de Sant Agustí, el de les Peixateries Velles, el pont d'en Gómez, el del Pes de la Palla, el pont de la Barca i una sèrie de pontets al Galligants i al Güell.

La instal·lació de l'enllumenat elèctric públic el 1886 suposà un avenç extraordinari que convertí Girona en la primera ciutat d'Espanya (si no fou Barcelona, hi ha el dubte) que s'il·luminava per aquest sistema. Cosa que va ser possible gràcies a la conjunció de tres vectors, la decisió de l'Ajuntament, l'enginyer Narcís Xifra i la capacitat tècnica de la foneria Planas i Flaquer. Fins llavors l'enllumenat era de gas i anava a càrrec de l'empresa Barrau i Cia, que tenia contínuament trifulgues amb l'Ajuntament pels diners que aquest li devia. El 1884 la situació era tibant. L'empresa amenaçava tallar el subministrament si no se li feia una concessió per quinze anys més. El consistori creia que no s'havia de prorrogar i en els debats aparegué la idea de passar a l'enllumenat elèctric. L'enginyer Narcís Xifra va fer els estudis i les proves pertinents i l'Ajuntament aprovà el projecte. El 24 de juliol de 1886 s'inaugurà. Al cap d'uns anys s'estengué a tota la ciutat. Heus ací que aquella ciutat acomodàcia i tan poc innovadora assolí un punt d'emprenedoria i de modernitat que ens deixa astorats.

Un altre avenç indiscutible que forçaren els diferents ajuntaments de l'època fou la millora de les comunicacions. Es procurà evitar el pas per dintre Girona del transport que anava de pas. Primer les tartanes i diligències, després els automòbils i autocars. Va arbitrar les parades d'uns i altres, les dels de motor a partir de 1910. Va ser el moment d'establir línies regulars d'autobús, com per exemple la de Girona – Banyoles. Però la més interessant aportació de les decisions municipals fou en el camp dels ferrocarrils. El que arribava de Barcelona fou perllongat fins a Figueres i la frontera (on es plantà durant el gener de 1878) i per això s'hagué de realitzar una singular obra de ponts i traçat per evitar que traves-

sés la Devesa i poguéis creuar l'Onyar sense problemes. I així es féu amb la construcció de ponts de ferro per part de l'empresa Eiffel. Es va abordar també la instal·lació de trens comarcals i després de dubtes i fracassos s'establiren el tren a Olot, que no hi arribà fins al 1911; el tren a Sant Feliu de Guíxols, el 1892; el tren del Baix Empordà, creat el 1887, no va arribar a Girona fins al 1921; el ramal que constituí el tren a Banyoles es va inaugurar el 1926. Girona començava a ser una petita ciutat industrial i burgesa.

El procés de modernització fins i tot enmig d'un estancament prou perceptible, era però imparable, inevitable. Milloren els serveis i la salut de la ciutat, es vigila la higiene pública i privada, es té cura de l'urbanisme, tant pel que fa al traçat urbà com les edificacions: plaça del Marquès de Camps, Co-reus, convent de les Adoratius...

El poder polític era clar: l'Estat i el seus representants, civils i militars, que de vegades eren una mateixa persona, posseïen tota la autoritat i les altres instàncies de govern, com diputacions o ajuntaments eren sota la seva ègida. Els governadors civils foren uns personatges claus en el règim de la restauració; tenien al seu càrrec l'ordre públic però sobretot eren uns delegats polítics del govern i del partit governant. Eren els amos i es feien obeir, tant quan es tractava de fer complir mandats del govern, com quan es tractava d'actuacions de decisió personal. L'Ajuntament hagué d'ajustar la seva acció a l'acord i autorització dels governadors que intervenien sempre que volien i sovint per limitar l'acció municipal. El fet que els governadors nomenessin els membres de l'Ajuntament i els alcaldes mentre no hi hagué eleccions ja dóna idea del poder real que detenien. Els governadors canviaven constantment: de 1876 a 1923 n'hi hagué 71. Tant de

garbuix va anar bé o malament? Tal vegada va ser positiu en la mesura que els mals governadors no van durar gaire.

De tota manera quan hi hagué eleccions, sorgí un alcalde d'una força oposada al partit governant a Madrid. En la primera etapa sempre coincidien. El sistema electoral, el caciquisme organitzat i els oficis dels governadors de torn feren la coneguda ficció de l'alternança que a Girona s'acomplí com una malla. A partir del canvi electoral de 1890 les coses van ser diferents. Els republicans eren la primera força i els liberals la segona, fins que arribaren els regionalistes de la Lliga i poc a poc es van anar fent hegemònics. De fet, els monàrquics conservadors i els carlins anaven en davallada mentre republicans aguantaven i els de la Lliga creixien. Eren els anys de l'impuls catalanista que venia d'Almirall i de la Lliga i que originà esdeveniments importants a Girona, on es creà un Centre Catalanista, se signaren documents com el *Memorial de Greuges* i les *Bases de Manresa* i Joaquim Botet i Sisó es convertí en una figura d'aquesta etapa. Com a conseqüència d'aquesta onada catalanista se suscità el debat sobre l'ús del català a les institucions. I, a part dels intents del governador civil per impedir que la llengua del país s'utilitzés a l'Ajuntament, l'alcalde Manuel Català (ai las!) va negar el dret a un regidor de parlar-lo durant les sessions. Es va originar un petit escàndol i al final s'acordà permetre l'ús oral del català. Cosa que no es va poder aconseguir a la Diputació. A partir del disset, la Lliga controlà la Diputació i en va ser president durant tretze anys el regionalista Agustí Riera. En aquell temps, els regidors elegien l'alcalde i les majories canviaren. El 1917 i el 1920 els republicans federals i la Lliga van guanyar. El primer alcalde elegit va ser Albert de Quintana de la Lliga fins al gener de 1918 seguit pel liberal Frederic Bas-

sols, fins al 1920, any en què tornà Quintana i Coll va ocupar el càrrec de 1921 a 1923. El comú era plural certament amb els partits dinàstics, la Lliga (i a partir de 1922 Acció Catalana), els republicans federals i els carlins i en aquesta correlació, els partits clàssics catòlics i monàrquics eren la minoria tot i que veieren una revifada l'any 1922 tal vegada com a fet premonitori de l'esllavissada a la dreta que s'acostava.

S'anava, però vers la crisi del sistema canovista. Havien passat moltes coses: revolucions, bombes, magnicidis, la Primera Guerra Mundial, la revolució russa i a nivell espanyol les Juntes de Defensa, l'Assemblea de Parlamentaris i la vaga general de 1917. A Catalunya funcionava la Mancomunitat de Catalunya. En aquell any la vaga general revolucionària va ser un avís molt fort per al règim, amb la seva duresa (d'ambdues parts) i encara que fracassà, anunciava temps difícils. A Girona es va seguir la vaga de manera dèbil en els seus inicis, però poc a poc tot quedà aturat, amb alguns fets violents. Llavors agafà el comandament el governador militar que declarà l'*estat de guerra* i procedí a unes detencions selectives. La vaga va durar vuit dies i si bé els obrers i els ferroviaris van haver de tornar a la feina, amb una certa sensació de fracàs, el cop d'atenció ja s'havia produït. L'estat econòmic de les classes treballadores era per a molts desesperant i la repressió que rebia cada protesta o cada demanda enfurismava encara més la gent. El 1919, els obrers de Girona es van declarar en vaga altra vegada, vaga que durà sis dies. Però el que fou més fort va ser la represàlia de la patronal que va secundar el locaut dels empresaris barcelonins. No s'obrien altra vegada les fàbriques si els treballadors no acceptaven certes condicions, totes restrictives i persecutòries. Els obrers hagueren de claudicar. Era el moment fort de la patronal i de

la crisi de les organitzacions sindicals. La qüestió social estava molt enverinada i era un efecte d'aquesta situació que la dreta més dreta volia encara més ordre.

La dictadura de Primo de Rivera

El mes de setembre de 1923 el general Primo de Rivera, recolzat per l'exèrcit, la burgesia, la noblesa, el funcionariat, l'Església i per descomptat el rei, dóna un cop d'estat i implanta una dictadura. Com és preceptiu en aquests esdeveniments tan coneguts el *pronunciamiento* es produeix amb la voluntat de regenerar un país malmès pels polítics i la política. Ara, és un fet que el cop tingué el recolzament implícit de gran part de l'opinió pública. Ningú no es va moure. A Girona el dia 14 de setembre, decretat l'estat de guerra per tot el territori català, un piquet d'infanteria anuncià la llei marcial, enmig de la tranquil·litat i l'ordre general.

La dictadura venia a bandejar el vell sistema de la restauració amb les seves corruptes. Però no va pas ser així exactament. Cert que algunes coses van canviar, però no pas ni el caciquisme ni la corrupció. De fet, es passà de la corrupció restauracionista a la corrupció primoriverista, com assenyala Lluís Costa. El règim va eliminar llibertats i va reprimir a balquena; però va establir una reforma administrativa i va impulsar una obra pública que feia falta. Particularment encertada va ser la reforma de la legislació del règim municipal. Ara, contra la regió es reforçà la província, a la recerca d'una uniformització institucional dels país que anul·lés experiments com els del federalisme, del regionalisme i de la Mancomunitat de Catalunya. Es van reforçar, per tant, les di-

putacions on s'hi col·locà un per un els membres fidels al règim que havien de manar a la província, en general membres del la UMN, en molts casos gent que havia representat abans els partits conservadors en les institucions, cosa que fan també en els ajuntaments. Immediatament, Primo de Rivera va crear la Unió Patriòtica que era el partit que havia de sustentar el govern i el dictador i pensat com un instrument polític i social de control, en el qual s'hi havien d'aixoplugar tots els col·laboradors del règim. A Girona, efectivament, els homes de l'Ajuntament i la Diputació foren els animadors del nou partit a la ciutat, pel qual trobaren una seu i un òrgan mediàtic, *La Província*. Amb tot, l'invent a Girona no reeixí. Les discrepàncies entre els membres, els interessos contraposats i les lluites internes pel poder conferien al partit una manca de cohesió, estabilitat i energia que eren visibles, malgrat els esforços de l'oligarquia per donar-li vida.

Una pedra de toc del que fou la dictadura a Girona és el que succeí en el govern municipal. Dissolts els ajuntaments per decret, la dictadura nomenà els que els havien de succeir. A Girona entra en funcions el nou consistori format per vocals associats i presidit per Lluís de Puig. Però aquest Ajuntament va durar poc ja que el març del 1925 es nomenà una nova corporació presidida per Joan Tarrús i Bru. Al cap de pocs mesos era nomenat alcalde Jaume Bartrina, personatge de gran voltatge polític, un dels homes de la UP i, pel que sembla, adversari personal i polític de Frederic Bassols, l'altre oligarca gironí al servei de Primo de Rivera, provinent de la Presidència de la Diputació, que va substituir aquell des del 1925 fins al 1927 en què, en un repartiment permanent del poder gairebé rotatiu, tornà Jaume Bartrina a l'Alcaldia.

El municipi va poder comptar amb uns pressupostos més

arreglats, amb una quantitat de llicències d'obres que al seu torn permetien noves inversions. El pressupost va passar de 792.513,81 pessetes l'any 1922 a 1.402.539,64 l'any 1927. L'Ajuntament Bassols va ocupar-se en profunditat de la transformació urbanística: la urbanització de la plaça del Marqués de Camps i del veïnat del Pont Major, el clavegueram, la pavimentació, les voreres... L'etapa Bartrina no sembla tan eficaç, malgrat que es plantejà municipalitzar les aigües i construir una plaça de mercat que no es va realitzar perquè es va entestar en fer-la damunt del riu Onyar. Ara, la dictadura provincial va permetre que l'alcalde de la capital de província tingués accés a les altes autoritats i això evidentment fou aprofitat.

Encara que, no ho oblidem, l'Ajuntament i la Diputació en aquella etapa eren institucions compromeses amb la dictadura i actuaren d'acord amb els principis que la inspiraren. El govern de la ciutat avançà en alguns aspectes, sí, però brillà també en les foscos del règim autoritari, partits i sindicats prohibits, censura a la premsa, persecució de l'obrerisme, anul·lació d'activitats culturals, persecució de la llengua i la cultura catalanes i discriminacions de tota mena. Foren simplement ajuntaments d'una dictadura.

El 1930 acabà el règim dictatorial, en una crisi profunda, i van emergir moviments populars, aparegué l'entusiasme republicà i la reivindicació catalanista, amb ganes de més llibertat, més democràcia i més justícia social; segurament com a reacció a la dictadura sortosament fracassada. Es mastegaven canvis de certa dimensió. Arribaria l'any 1931 amb l'adveniment de la República després d'unes eleccions municipals.